

№27 (2018) стор. 193-199

The National Academy of Fine Arts and Architecture

Ukrainian Academy of Fine Art. Research and Methodology Papers

ISSN 2411-3034

Website: <http://naoma-science.kiev.ua/>

УДК 76.071.1(477) «19»

ORCID 0000-0002-6303-051X

DIO: <https://doi.org/10.33838/naoma.27.2018.193-199>

Валерія Пітеніна

аспірант ФТІМ НАОМА

Науковий керівник **О. А. Лагутенко**, доктор мистецтвознавства, професор НАОМА

chitabua2@ukr.net

ХУДОЖНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГРАФІКИ ПЕТРА ЛАПИНА – ІЛЮСТРАТОРА ДИТЯЧОЇ КНИГИ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті вперше окреслено творчий шлях українського художника-графіка першої третини ХХ століття Петра Лапина. На прикладі ілюстрацій до байки С. Руданського «Вовк, собака і кіт» та казки І. Франка «Ворони і сови» проаналізовано стилістичні особливості та еволюцію художньої мови П. Лапина.

Ключові слова: Петро Лапин, книжкова ілюстрація, книжкова графіка, дитяча книга, анімалістична ілюстрація, «Рух», «Вернигора».

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ И СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ГРАФИКИ ПЕТРА ЛАПИНА – ИЛЛЮСТРАТОРА УКРАИНСКОЙ ДЕТСКОЙ КНИГИ ПЕРВОЙ ТРЕТИ ХХ ВЕКА.

Валерия Питенина

Аннотация. В статье рассматриваются художественные и стилистические особенности творчества украинского художника-графика первой трети ХХ века Петра Лапина. В статье впервые описано его сотрудничество с издательствами «Вернигора», «Рух», «Держвидав», «Проліски». На примере иллюстраций к басням С. Руданского «Вовк, собака і кіт» и сказке И. Франко «Ворони і сови» проанализированы особенности стилистики и художественного языка П. Лапина.

Ключевые слова: П. Лапин, книжная иллюстрация, графика, детская литература, иллюстрация, «Проліски», «Рух», «Вернигора».

ARTISTIC AND STYLISTIC PECULIARITIES OF THE GRAPHIC WORK OF PETRO LAPYN – ILLUSTRATOR OF THE CHILDREN'S BOOKS IN THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY.

Valeriia Pitenina

Abstract. The beginning of the 20th century is a period of creative and printing experiments in the Ukrainian art. New generation of Ukrainian books was born in this period. The illustration of the children's books was a significant part of this process. Famous Ukrainian graphic artists, such as H. Narbut, M. Zhuk, O. Sudomora, V. Kononchuk, took part in the creation of a new Ukrainian children's book.

Some little-known artists also worked with them, and their creativity was an important part of the artistic process.

Petro Lapyn was one of those artists. From 1917 to 1929, he worked with the famous publishing houses, such as Vernyhora, Derzhavne Vydavnytstvo, Proliski, Knyhospilka and Rukh. Children's books, illustrated by P. Lapyn, are kept in the funds of the Pedagogical Museum of Ukraine, the National Library of Ukraine for Children, Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine and private collections. We have found about 30 of his projects. But the information about the artist himself and his life is quite limited.

One of the first books he illustrated was the poem of S. Rudanskyi «Vovk, Sobaka ta Kit» («The Wolf, the Dog, and the Cat»), published in black and white in 1918. This early Petro Lapyn's work revealed his artistic outstanding peculiarities: vibrant linear drawing, harmonious combination of text and illustrations, variety of graphic techniques and skills in the representation of characteristic features.

The high point of the artist's career is the illustration of «Crows and Owls», I. Franko's fairy tale, printed in 1926 (Kharkiv, Rukh). It demonstrates the animalistic works of the artist.

There are typical structural elements in fairy tale books: vignettes, drop caps. P. Lapyn uses decorative handwritten fonts and silhouette drawings for them. His graphic creations are full of emotions. Specific features of his work are: humour, emotionality, anthropomorphism, careful attitude towards literary material, and consistently high level of drawing.

Keywords: P. Lapyn, book illustrations, book graphics, children's literature, Rukh, Vernyhora.

Постановка проблеми. Мистецтво книги першої третини ХХ століття в Україні – період творчих та друкарських експериментів. На тлі політичних і соціальних змін, війни і революції, відбувалося становлення нової генерації української книги і книжкової графіки. Дитяча книга була невід'ємною складовою цього процесу. До ілюстрування дитячої книги долучились видатні українські графіки: Г. Нарбут, М. Жук, О. Судомора, Б. Крюков, С. Кончук, О. Кульчицька. Однак художнє оформлення дитячої книги ще не має опису, систематизації та узагальнення в науковій літературі.

Свій внесок у різнобарвну палітру дитячої книги зробили й менш знані художники, а саме П. Лапін. Творчість цього художника-графіка, що активно працював у Києві і Харкові в 1920–1930-ті роки, досі залишалась поза увагою дослідників.

Актуальність дослідження. Опис та аналіз творчості маловідомих художників книги початку століття є необхідною складовою осмислення загальних процесів вітчизняного мистецтва та їхньої об'єктивної оцінки.

Зв'язок авторського доробку з важливими науковими та практичними завданнями. П. Лапін залишив великий творчий доробок, оформивши понад 40 дитячих книжок. Аналіз його творчості є частиною дослідження української художньої графіки початку ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним питання української книжкової графіки присвячено розвідки О. Лагутенко, де описано в тому числі й полістилістичну структуру української книжкової графіки першої третини ХХ століття, систематизовано і проаналізовано творчість окремих художників. Внесок художників-бойчуків у розвиток вітчизняної книжкової графіки в своїй монографії розкриває Л. Соколюк. Дитячу книгу Східної Галичини в контексті історії книгодруку другої половини ХІХ ст. – 1939 р. описує Г. Корнеєва. Ілюстрація в дитячій книзі 1920 – 30-х років ще не знайшла відображення в спеціальній літературі і потребує дослідження.

Іл.1. П. Лапін. Обкладинка до казки С. Руданського «Вовк, собака і кіт». 1919

Зазначення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Творчість П. Лапина залишалася поза увагою дослідників й не знайшла свого відображення в наукових працях з мистецтвознавства.

Новизна наукового дослідження. Постановка завдання. З огляду на відсутність публікацій про творчість П. Лапина, актуальною є систематизація та оприлюднення віднайдені автором статті інформації про творчість художника.

У дослідженні вперше розглянуто творчий доробок П. Лапина, продемонстровано загальні риси художньої мови автора, еволюцію графічної техніки. Розглянуто його співпрацю з видавництвами, окреслено хронологічні та регіональні межі творчості та позначено подальші напрямки досліджень.

Методологічне або загальнонаукове значення авторських розробок. Дана стаття є складовою дослідження ілюстрації української дитячої книги початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХ століття – період бурхливого розвитку українського мистецтва і, в тому числі, книжкової ілюстрації. Найвідоміші художники-графіки, такі як Г. Нарбут, М. Жук, О. Судомора, В. Конончук, Б. Крюков, долучилися до створення нової української дитячої книги. Поряд з ними працювали й митці, що не ввійшли до «першого ешелону», але їхня творчість є невід'ємною частиною художнього процесу.

Серед них є П. Лапин – художник-графік, який співпрацював у 1917–1937 рр. з відомими київськими та харківськими видавництвами «Вернигора», «Проліски», «Державне видавництво», «Книгоспілка» та «Рух». Дитячі книги, ілюстровані П. Лапином, зберігаються в фондах Педагогічного музею України (Каталог), Національної бібліотеки України для дітей, Книжкової палати України ім. І. Федорова і приватних колекціях. Загалом їх налічується більше сорока, але відомості про самого художника, його життєвий і творчий шлях дуже обмежені.

П. Лапин народився 1887 року, плідно працював в Україні до 1937 року (Негрейчук 215). Однією з перших оформлених ним книжок є віршована байка С. Руданського «Вовк, Собака і Кіт», що вийшла у 1918 році чорно-білим друком. Неякісний папір, чорно-білий друк та невеликий формат – характерна риса тогочасного книговидавництва, але технологічні

обмеження не завадили художникові створити емоційну, цілісну і логічно побудовану серію ілюстрацій.

Книга адресована маленьким читачам. Щоб зацікавити їх, художник знайомить з персонажами байки вже на обкладинці. Перед читачами – пес, вовк та кіт – змальовані на умовній авансцені. Постава і міміка героїв жваві й виразні, підкреслює притаманні їм риси характеру. Пес – добрий, але трохи невпевнений, схожий на старого провінційного актора. Вовк, що визирає з-за куліс, – однозначно розбійник. А кіт – мила, але хитра, тваринка. Перш за все привертає увагу їхня підкреслена подібність до людини, антропоморфність, що найвдаліше відповідає літературному жанру байки.

Композиція обкладинки дещо перевантажена дрібними деталями. Намагаючись надати їй цілісності, художник оточує сцену квітковим орнаментом. Прийом квітового обрамлення, вінка, що традиційний для модерну, має тут спрощену структуру і виражені риси традиційного малюнка. Композиції не вистачає довершеності й композиційної цілісності, але це частково компенсовано жвавістю малюнка персонажів (іл. 1). Шрифтове вирішення

Іл.2. П. Лапин. Ілюстрація до казки С. Руданського «Вовк, собака і кіт». 1919

Іл.3. П. Лапін. Обкладинка до казки І. Франка «Сірко». 1920

характерне для цього часу. Автор використовує рукописний шрифт з алюзіями на літописи. Завдання зробити обкладинку цікавою для маленького глядача поєднується із намаганням надати своєрідний «код національного традиційного образу» (Лагутенко, «Графічний» 41).

У внутрішньому оздобленні книги художник відмовляється від структурного розмежування на заставки і набірну полосу. Легкі, контурні малюнки вільно розривають віршовані рядки. Лінія силуету заповнена мінімальним штрихуванням, короткі штрихи переходять у крапку (іл. 2). Цим обмеженим арсеналом графічних прийомів художник моделює пластику фігур та міміку персонажів. Компонуючи фігури, він вільно маніпулює масштабом та нестандартними ракурсами.

Художник підпорядковує ілюстрації тексту, обираючи для ілюстрування ключові, конфліктні моменти, де найчіткіше вимальовується характер пер-

Іл.4. П. Лапін. Ілюстрація до казки І. Франка «Ворона і гадюка». 1920

сонажів. Ілюстрації не створюють паралельної розповіді, а конкретизують, візуалізують сюжет байки. В цьому проявляється увага П. Лапина і до текстового матеріалу, і до специфіки читацького віку.

Вже ця, рання, робота П. Лапина в книжковій ілюстрації продемонструвала можливості та особливості художньої мови автора: лаконічність, жвавий лінійний малюнок, гармонійне поєднання тексту й ілюстрацій, різноманітність графічних прийомів і майстерність у зображенні характерних рис.

Результатом співпраці художника з видавництвом «Вернигора» у наступні 1917–1920 роки стали: народні казки «Два півники» (1919), «Рябі вівці» (1917), казки І. Франка «Їжак та заєць» (1917), «Три міхи хитрощів» (1918), байки Л. Глібова «Вареники» (1918) та «Лисиця-жалібниця» (1918), казки В. Химерика «Півник і курочка» (1917) та «Півень та лисичка» (1918), переклад з російської казки В. Гаршина «Жаба-мандрівниця» (1918). У 1920 році П. Лапін ілюструє народні казки «Рукавичка», «Лисиця і глечик» і «Сірко» (іл. 3), казки І. Франка «Ворона і гадюка» (іл. 4), «Осел і лев» та «Старе добро забувається».

Принагідно хочемо зауважити, що найімовірніше в цей час художник працює в Києві. Тоді ж з «Вернигорою» співпрацювали О. Судомора та М. Жук, і можливо існували точки перетину між художниками, але це ще потребує дослідження. З 1921 року, коли видавництво «Вернигора» припинило діяльність в Україні й переїхало до Відня, П.Лапін, ймовірно, залишився у Києві. Він співпрацює з київським «Держвидавком». У редакторському портфелі цього видавництва дитяча художня література поступається навчальній, але П. Лапін ілюструє саме казки, це «Лев та чоловік» (1921), «Колобок» (1921), «Цап та баран» (1922), «Лисичка-сестричка і вовк-панібрат» (1923), «Солом'яний бичок» (1923).

Однак найбільш плідним стали для П. Лапина 1926–1929 роки, коли він стає постійним художником харківського видавництва «Рух». Це період зростання майстерності художника й усвідомленого наближення до естетики модерну. В книгах майстра з'являються характерні структурні елементи - віньетки, заставки, буквиці. Він використовує декоративні рукописні шрифти та силуетні малюнки.

Казка «Ворони і сови» І. Франка, видана у 1926 році, втілює нове бачення художника в поєднанні із вже знайомими нам прийомами.

Невеличка за обсягом і форматом книжечка оформлена з використанням технологічних можливостей часу – на тонкому папері, але з використанням кольору. Як і в попередній книжці, П. Лапин акцентує увагу читача на головних персонажах – вороні та сові (іл. 5) і їхніх характеристиках. Він змальовує їх мінімальними графічними прийомами, обираючи найголовніше в образній структурі персонажа: виразні риси обличчя у сови та пластика силуету у ворони. Малюнок насичений деталями, але не втрачає композиційної цілісності. Тонка штрихова графіка в поєднанні з силуетними площинами, декоративність лінії та плями – характерні риси, що наближають цю обкладинку до стилістики модерну.

Титульна сторінка прикрашена медальйон-ом-віньєткою із зображенням сови (іл. 6). Художник поєднує силуетний малюнок та декоративне обрамлення. В розташуванні ілюстрацій П. Лапин використовує жорстку структуру, характерну для книги символізму й модерну: кожна глава починається заставкою, поєднаною з буквицею, та закінчується кінцівкою.

Буквиці розділів стилізовані, декоративні, прикрашені рослинним орнаментом. Тло та окантовка не повторюються жодного разу, але загальна композиція, розмір та характер цього графічного елемента залишаються незмінними. Таким чином буквиця і заставка є об'єднуючими елементами оформлення, що надають цілісності загальній композиції книги, підтримують її темпоритм. Узагальнення графічної композиції – постійний розмір заставки та буквиці – не заважає авторові бути різноманітним у деталях.

Так, заставка першої, досить напруженої за сюжетом, глави виконана контрастно і силуетно (іл. 7). Заставка другої, легкої та іронічної, навпаки, має статичну, майже геральдичну композицію з совою-царем в оточенні галасливої пташиної зграї. В заставці третьої глави малюнок художника сухіший, стриманіший, пляма домінує над лінією.

Літературна побудова книги І. Франка, що складається із 12 глав, вимагала різного підходу до кожної історії. П. Лапин користується цією можливістю, демонструючи розмаїття прийомів, вигадливість у побудові сюжетів. Водночас він не втрачає відчуття своєї аудиторії. Характер його діалогу з

Іл.5. П. Лапин. Обкладинка до казки І. Франка «Ворони і сови». 1926

Іл.6. П. Лапин. Титульна сторінка казки І. Франка «Ворони і сови». 1926

Іл.7. П. Лапин. Ілюстрації до казки І. Франка «Ворони і сови». 1926

маленьким читачем залишається емоційним і насиченим. П. Лапин виступає як уважний оповідач, котрий пояснює й доповнює текст.

Десять років, що відділяють книги П. Лапина «Вовк, собака і кіт» та «Ворони та сови» – це шлях від спрощеного, але гострохарактерного малюнка до стилістичної цілісності й підкресленої графічності. В розглянутих роботах художника присутні лише анімалістичні персонажі, що є його характерно рисою. Саме в зображенні їх художник демонструє влучність характеристик, гумор та спостережливість, що дає можливість говорити про П. Лапина як одного з яскравих ілюстраторів-анімалістів дитячої книги першої третини ХХ століття в Україні.

Висновки. П. Лапин – український художник-графік, що активно працював у дитячій книжковій ілюстрації першої третини ХХ століття. Результатом його співпраці з такими видавництвами, як «Вернигора», «Державне видавництво», «Проліски», «Книгоспілка» та «Рух» стало створення ілюстрацій понад 40 дитячих творів.

П. Лапин увійшов у книжкову графіку здебільшого як художник-анімаліст. Специфічні риси його творчості – емоційна виразність персонажів,

майстерність малюнка, широкий діапазон графічних прийомів, витончена стилізація. Працюючи в бурхливий період розмаїття художніх напрямків, П. Лапин залишився поза впливом футуризму та абстракціонізму і викарбовував свою художню манеру в колі ідей модерну.

Художник вирізняється тактовним ставленням до літературного матеріалу і, завдяки цьому, його оригінальним прочитанням.

У творчості художника досі залишається ще чимало «білих плям», однак можемо говорити про вагомість доробку П. Лапина для української дитячої літератури першої третини ХХ століття.

Його творчість потребує подальшої каталогізації, опису та вивчення. Надалі необхідно з'ясувати суспільний контекст роботи художника – його творчі зв'язки, участь у виставках, етапи навчання. Це дасть матеріал для більш ретельного мистецтвознавчого аналізу і з'ясування значення творчості художника в більш повному обсязі.

Перспективи використання результатів дослідження. Дослідження творчості П. Лапина може стати складовою курсу історії української книжкової графіки ХХ століття.

Цитовані праці

- Корнеєва, Галина. *Українська дитяча книжка Східної Галичини: історико-книгознавчий аспект (друга половина ХІХ ст. – 1939 р.)*. Автореф. дис. Київський національний ун-т культури і мистецтв. 2005. Київ. Друк.
- Лагутенко, Ольга. «Графічний дизайн в Україні у першій третині ХХ століття». *Нариси з історії українського дизайну ХХ століття: Збірник статей*. Київ: Фенікс, 2012: 41–71. Друк.
- Лагутенко, Ольга. *Українська графіка першої третини ХХ століття*. Київ: Грані-Т, 2006. Друк.
- Лагутенко, Ольга. *Графiейн Графiки: Нариси з iсторiї української графiки ХХ столiття*. Київ: Грані-Т, 2007. Друк.
- Колекція «Українська дитяча книга 1885–1923 рр.». Педагогічного музею України: Каталог-путівник. Київ: ПМУ, 2015. Друк.
- Негрейчук, Ірина уклад., Кононенко, Ігор. ред. *Друкований зведений каталог україномовної книги державних бібліотек та музеїв України 1798–1923: каталог*. Вип. 4. 1917–1919. Харків: Фоліо, 2008. Друк.
- Руданський, Степан. *Вовк, собака і кіт. Казка*. Київ: Вернигора, 1918. Друк.
- Соколюк, Людмила. *Графіка бойчукістів*. Харків: видання часопису «Березіль»; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2002. Друк.
- Франко, Іван. *Ворони і сови*. Харків: Рух, 1926. Друк.

References

- Kornieieva, Halyna. *Ukrainska dytiacha knyzhka Shkhidnoi Halychyny: istorykoknyhoznavchyi aspekt (druha polovyna KhIKh st. – 1939 r.)*. Avtoref. dys. Kyivskiy natsionalnyi un-t kultury i mystetstv. 2005. Kyiv. Druk.
- Lahutenko, Olha. «Hrafichnyi dyzain v Ukraini u pershii tretyni XX stolittia». *Narysy z istorii ukrainskoho dyzainu*

- XX stolittia: Zbirnyk statei.* Kyiv: Feniks, 2012: 41–71. Druk.
- Lahutenko, Olha. *Ukrainska hrafika pershoi tretyny KhKh stolittia.* Kyiv: Hrani-T, 2006. Druk.
- Lahutenko, Olha. *Graphein Hrafiky: Narysy z istorii ukrainskoi hrafiky XX stolittia.* Kyiv: Hrani-T, 2007. Druk.
- Kolektsiia «Ukrainska dytiacha knyha 1885–1923 rr.».* Pedahohichnoho muzeiu Ukrainy: *Kataloh-putivnyk.* Kyiv: PMU, 2015. Druk.
- Nehreichuk, Iryna uklad., Kononenko, Ihor. red. *Drukovanyi zvedenyi kataloh ukrainomovnoi knyhy derzhavnykh bibliotek ta muzeiv Ukrainy 1798–1923: kataloh.* Vyp. 4. 1917–1919. Kharkiv: Folio, 2008. Druk.
- Rudanskyi, Stepan. *Vovk, sobaka i kit.* Kazka. Kyiv: Vernyhora, 1918. Druk.
- Sokoliuk, Liudmyla. *Hrafika boichukistiv.* Kharkiv: vydannia chasopysu «Berezil»; Niu-York: Vyd-vo M. P. Kots, 2002. Druk.
- Franko, Ivan. *Vorony i sovy.* Kharkiv: Rukh, 1926. Druk.

Подано до редакції 25.07.2018

Рецензенти:

Авраменко О. О. – кандидат мистецтвознавства;

Лагутенко О. А. – доктор мистецтвознавства, професор.